

ЕПИГРАФСКИ СПОМЕНИЦИ ИЗ ЈУЖНЕ СРБИЈЕ.

I.

Једна датирана статуа Диониза из Стобија.

Приликом ископавања, што их је почео од 1927 године директор Народнoг Музеја у Београду, г. Влад. Р. Петковић, и то отприлике у средини градског подручја Стобија, опасаног касноантичким зидом (види ситуацијски план у Гласнику књ. V стр. 2., где међутим ова откопавања још нису означена) откривен је, делимично, велик комплекс рановизантијских зграда. На том се месту нашла множина античких статуа и уломака. Чему су служиле ове зграде, за сада се не да рећи. Првобитно тумачење, да су то терме, г. Петковић је с правом напустио; но да ли је нов покушај одгонетања успео, наиме да је то зграда намесника, показаће тек будућа ископавања. Остатци с натписима, који би могли растумачити употребу зграде до сада нису нађени. Сви овде нађени натписи били су у секундарној употреби, такав је поред осталих неважних фрагмената надгробних споменика и велики двојезични натпис С. Sentius Saturninus-а, ветерана четврте легије (legio III Scythica, Гласник V стр. 8 и д.) Цео смештај зграда групиран је око једног централног дворишта са водоскоцима, тремовима ит.д. У тој су се згради, највише 1928 године, нашле многобројне античке скулптуре и неброј разних одломака од пропалих кипова; истичу се нарочито два красна брончана сатира, једна Сераписова глава, један архаизиран рељеф који претставља Пана с нимфама ит.д.¹ Зашто су те статуе из различитих времена биле скупљене у тој рановизантијској згради, која чини се датира из доба пре Јустинијана, не да се за сада рећи.²

Међу статуама, нађеним 1928, налази се један кип од белог мрамора, на чијој бази је латинско-грчки натпис. Г. Дир. Петковић је био тако љубазан па је мени препустио да публикујем и кип и натпис. Зато му се и на овом месту најлепше захваљујем.

Статуа је на неколико места преломљена. Глава и ноге биле су одломљене, исто тако је статуа преломљена преко среде трупa. Десне руке нема. Лева је на лакту препукла, а доња подлактица одбијена. Десни део базе је јако оштећен. Висина статуе је 0,87 м, а ширина 0,37 м.

Претстављен је младић са високо опасаним хитоном, који је у струку потпасан те допире до изнад колена, тако да изгледа као кратки хитон. Преко плећа је младић заогрнуо кожу јеленчета (Nebris), обуven је у високе чизме. Коса је високо зачешљана и украшена венцем. Са стране падају увојци на рамена. Лева рука је ослоњена на дебло уз које се вије винова лоза. Какав је био положај десне руке сада се не види. Уз десни кук распознају се

¹ Четири статуе одн. статуе репродуциране су у Rev. Arch. XXIX 21, 330, 338 и XXX 87.

² Упор. о том Петковићев извештај на прослави стогодишњице Нем. арх. инст. у Берлину и чланке по београдским новинама о томе. Сада и „Slavishe Rundschau“ Jg. II, Nr. 3, стр. 192.

трагови неког ослонца. На истој страни уз ногу лежи нека животиња, пантер, који предњим ногама држи неке плодове (?).

Nebris, женске црте на лицу, винова лоза и т. д. карактеришу бога

Сл. 1. — Статуа бога Диониза из Стобиа.

Диониза, што уосталом и натпис потврђује. Млади Диониз у краткој хаљини, познат је још из 4-ог века пре Христа и то можемо разликовати два типа: Диониз у кратком хитону или са нешто дужим који је опет високо потпасан

тако да остаје исти утисак. Наша статуа припада другом типу; најпознатији примерак те врсте је можда Диониз на предњем зиду касноантичке позорнице атинског позоришта. Тамо узидани рељефи, као што се је сада утврдило, међутим нису од почетка стајали у позоришту него су служили прво као украс неком великом олтару из Нероновог времена. Друга два примерка типа наше статуе су Dionysos Норе у Лондону и његова реплика у петроградском Еремитажу (Reinach, Rep. stat. I 391 — Clarac de roche pl. 695). Као најранији примери нашег типа могу се сматрати Дионизи на великом и малом фризу пергамског олтара (у великом фризу на зап. страни). Није ми позната ниједна статуа која би потпуно одговарала нашој. Тип кратко обученог младог Диониза налази се уосталом као статуа веома ретко.³

Није лако одговорити на питање из кога је времена оригинал по коме је настала наша статуа. Коса је на темену раздвојена и на обе стране зачешљана те повезана на лепе увојке (κρωβύλος). Троугласто високо чело је тако добило ефектан закључак; због јачег утиска је чвор претерано висок. Тај мотив је према Фуртвенглеру,⁴ још из 4 века пре Хр. Као најпознатији пример може се споменути Аполо Белведерски, он носи слично зачешљану косу. Веома је, међутим, тешко веровати да је наша статуа настала по каквом славном оригиналу из 4 стол., ма и индиректно. Глава потсећа на познате Аполонске типове, чија је слободна обрада косе из доба после Пракситела, но она се да тешко довести у склад са још нешто здепастим мотивом тела. Оно је рађено сасвим по Поликлетовим традицијама и потсећа на типове Артемиде, који претстављају богињу на лову. Тако се чини, да имамо пред собом контаминацију двају различитих типова. А. Шобер је сада, говорећи о новом ефебу из Помпеја, набројао низ сличних случајева.⁵ Он је за ефеба, о ком су многи мислили да је фидијски, доказао да је управо контаминација двају делова, који су стилски раздвојени за целу једну генерацију уметника, најмање за 30 до 40 година. Вероватно је да је исти случај и са капитолинским „дечком што вади трн“ и са помпејанском бронзаном статуом (Benndorf, öst. Jahreshefte IV, 1901 pag. 174) те са познатом Менелајевом групом.⁶ Тако контаминирана уметничка дела нису, наравно, настала у славном перијоду грчке уметности 5 или 4 стол., него у времену, кад се уметници нису жацали стилистички туђе елементе сјединити у нову уметничку целину. Lippold, Kopien und Umbildungen griechischer Statuen pag. 34 sqq. и по њему Шобер I. с. с правом помишљају на конач хеленистичне уметности у првом столећу пр. Хр., на доба познате Пасителове школе, у којој је изнова оживела класична уметност не само у директним копијама, него и у новим творевинама састављеним из разних дела класичног стила.

Морамо признати нашем уметнику да је још у техници прилично спретан, но здепасто тело и несразмерно велика глава ипак одају провинцијалан посао, који је можда рађен у самом Стоби. Наличје није брижљиво израђено, што доказује да је статуа некада стајала у једној ниши (aedicula). Натпис на предњој страни 0.10 м високог сокла статуу тачно датира.

Натпис је на десној страни одломљен, осим тога први ред је скоро потпуно избијен; очувало се само пар слова без везе. Тек с другим редом почиње текст.

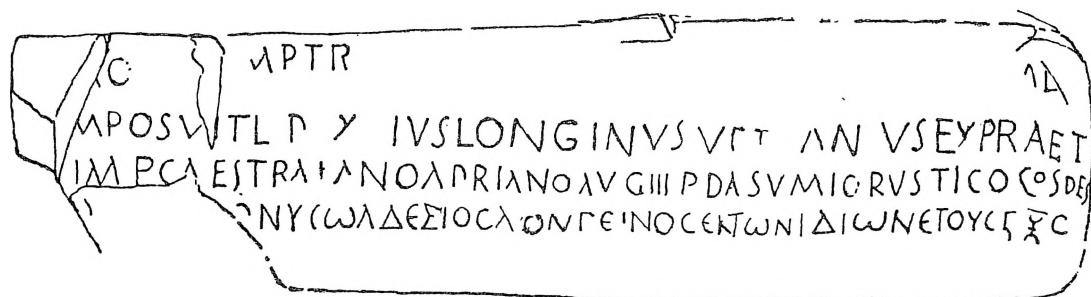
³ Упореди за остале примере: Furtwängler Roscher, Myth. Lexikon I Sp. 1132.

⁴ Meisterwerke der griech. Plastik. p. 665 A. I. Према њему се тај чвор косе налази у уметности сигурно још за Пракситела, али за његово доба је баш то карактеристично. Упор. Furtwängler, Sammlung Sabouroff, I Tf. 22. (tekst).

⁵ Belvedere. Jg. 1928 p. 109 sq.

⁶ Група се обично тумачи као Орест и Електра или само „Die stillen Vertrauten“ (Рим, Villa Ludovisi). Lippold, Kopien und Umbildungen griechischer Statuen, pag. 34 каже о њој, „Jedenfalls finden wir bei Gruppe Menelaos nicht ein einfaches Kopieren, noch weniger aber freie Erfindung, sondern ein kompliziertes Zusammenstellen und Verarbeiten älterer Motive“. „Свакако Менелајева група није једноставна копија, још мање оригинална замисао. У том компликованом делу састављени су и обрађени старији мотиви“.

Јако оштећени први ред једва ће се попунити. Само под десном ногом бога очувана је група од четири слова М Р Т R нешто јасније и очевидно још једно А нешто више у лево, у вези са једним очуваним О стоји и доња хаста једног R, тако би се дала слутити отприлике ова допуна: *Libero pat(ri) p]ro [sal(ute) i]mp(eratoris Tra[ia]ni Hadriani...* Остали део реда је потпуно уништен. Други ред почиње са једним М, пред њим нема најмање осам слова.

Сл. 2. — Натпис на статуи бога Диониза из Стобиа.

Можда је ту био предмет завета, можда „signum marmoreum“ или шта слично. На то следи име заветника и онда после размака од са осам слова, датирање по конзулима. Шта је стајало пред IMP, не да се одредити. Можда је тамо био тачни датум дана, али то би се морало очекивати тек после спомињања конзула, а можда је на том месту била наведена цивилна служба ветеранова, отприлике: *dec(urio mun(icipii) Stob(ensis)*. Иза COS распознаје се D и можда E а нато доњи део S, што би могла бити и *virgula*. Ако је то S, тада би допуна гласила: *des(ignatis)*, али датирање по десигнираним конзулима необично је, иако би се дало тим протумачити што се ту ради о цареву конзулату. Зато бих се ја одлучио, да је овде и у идућем реду, аналогно грчком тексту, стајало: *de pecunia sua*, што би се слагало и с простором. Упада у очи и *virgula* нарочито што E на крају реда једва има места. Није међутим искључено да треба на место E читати P, које би слово било површно писано. Дакле: D(e) P(ecunia) S(ua). У последњем реду је грчки поновљен горњи латински текст, који је почињао или са: Διονύσω или ако стоји у претпоследњем реду DPS, с неком другом формулом. Очекивали бисмо: ὑπὲρ εὐχρίας (или σωτηρίας) τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ Ἀδριανοῦ, али за толико немамо места. Моруће је ту било: ὑπὲρ εὐχρίας κατέστηκε или ἐποίησε или нешто сличног. Колико се данас још да попунити натпис, он би гласио:

Libero pat(ri) p]ro [sal(ute) i]mp(eratoris Tra[ia]ni Adriani... ..signum (или sigillum?) /marmoreum(?) posuit L(ucius) D[e]xius Longinus vet[r]anus ex praet(orio) /dec(urio) mun(icipii) Stob(ensis?) imp(erator) Caesar(ari) Traiano Adriano Aug(usto) III P(ublio) Dasumio Rustico co(n)s(ulibus) d(e) p(ecunia) s(ua)! ὑπὲρ εὐχρίας κατέστηκε (?) Διονύσω Λ(ούκιος) Δέξιος Λονγεῖνος ἐκ τῶν ιδίων ἐτους 53C.

Ако је споменута допуна првог реда, како је ја замишљао, бар отприлике тачна, ради се овде о завету за добро цара Хадријана. Завет је учинио ветеран преторијанске гарде L. Dexius Longinus и то, како се да разабрати из дво-струког датирања, кад је Хадријан био трећи пут consul и у забележеној 266. години македонске ере, дакле у почетку 119 године по Хр. Longinus је подигао статуу о свом трошку. Узрок зашто је стари гардиста своје цару кип посветио наведен је у првом реду. Није искључено да је то био неки нарочити повод. Можда би се ова посвета дала довести у везу с наводним атентатом конзулара на Хадријана под водством C. Avidius Nigrinus-а године 118. Изгледа као што је Премерштајн⁸ доказао, да цела ствар уопште није била јако

⁷ *Vetranus* (= *veteranus*) и *Adrianus* су под утицајем грчког језика.

⁸ A. v. *Premmerstein*, *Das Attentat der Konsulare auf Hadrian im J. 118 n. Chr.* Klio, Beiheft 8. Упореди сада и: *Groag*, *PWRE* XIII Sp. 1886 s. v. *Lusius* (*Quietus*).

озбиљна, али официјелни владини кругови сигурно нису пропустили прилику, да целу ствар претставе што опаснијом, да би тако оправдали своје поступање према четворици заслужних генерала Трајанових. Свакако се тај случај и у провинцији искоришћавао, па су постављали вотиве на част царева спасења.

Можда треба обратити нарочиту пажњу и на чињеницу што је завет учињен баш богу Дионизу, јер цар је касније волео да га се назива νεός Διόνυσος, као на псефизми дионизијских уметника из Анкире.⁹

Култ Liberis patris веома је чест у дунавским провинцијама, нарочито у Далмацији, где се је у Нарони још у републиканско доба налазио један његов храм.¹⁰ Као што су већ Wissowa¹¹ Domaszewski¹² Toutain¹³ и у најновије време Schur¹⁴ слутили, тичу се те посвете Либера и његова женскога корелата, неког старијег илирског боговског пара. Либер је понекад, као и у нашем случају, само заменик грчког Диониза, при чему носи на себи и црте споменутог домаћег божанства, што излази већ из војничке задужбине. Из Илирије се је тај тај култ раширио и у суседне трачке покрајине у Дакију и Мезију. Уз целу динавску одбрамбену линију срећамо се свугде с тим култом, од Caruntum-а до Troesmis-а на ушћу Дунава. Већином су то завештаји активних војника и ветерана. На важној прометној линији Дунав—Егејско море, коју су Римљани систематски ветеранским насеобинама романизовали¹⁵ нису се истина до сад још нигде нашли завети Либери или Дионизу, но то се мора приписати чињеници што ти крајеви још нису довољно археолошки испитани. Срећамо их тек на обалама Егејског мора, што наравно сећа на утицај трачког Дионизовог култа. Тако има више завета из околине Дrame и Солуна.¹⁶ Нарочито је интересантан велики латински натпис из Филипа (CIL III 633 I), у ком се у 17-ом реду спомиње као задужбина мала мраморна статуа Либера; чак се се спомиње и њена цена. Ред 15 sqq.: item Paccius Mercurialis at (!) templum I aedificandum cum filiis et liberto don(avit) I * L item sigillum marmurium Liberi * XXV. Из тога се натписа види колико је отприлике коштала и наша статуа.

Особито је важно што се у завету спомиње име другог конзула P. Dasumius Rusticus-а. Тек по овом натпису знамо његово име потпуно. Из очуваних Fasti¹⁷ знало се је само да је Хадријанов колега у трећем конзулату био неки Rusticus, а мислило се да је припадао породици Јулија, у којој је било често име Rusticus. Натпис из Стобија показао нам је изненада да је био из фамилије Дасумија; он је иначе по свој прилици непознат, ако то није случајно баш онај Rusticus, коме Плиније Мл. шаље своју ер. IX 29.¹⁸ Он свакојак припада малобројним сенаторима који су стајали у вези с Хадријаном још пре његова доласка на престо па су одмах на почетку његова владања одликовани конзулатом као п. Pedanius Fuscus Salinator, C. Umidius Quadratus, A. Platorius Nepos, L. Catilius Severus и т. д.¹⁹ Морамо се још запитати у каквом је сродничком одношају био конзул P. Dasumius Rusticus са до сада познатим члановима некада месапијске фамилије Дасумија. На основу Borghesi-јевих и Mommsen-ових предрађања, које се највише ослањају на почасне натписе из терми у Тарквинији CIL XI 3364–66 и на фрагментарно очувани тестаменат из Via Appia CIL VI 10229 (= Bruns, Fontes I⁶ nr 98), израдио је Bormann у

⁹ Arch. epigr. Mit. a. Oest. 1885 p. 130, n. 98 = Weber, Untersuchungen zur Gesch. des Kaisers Hadrianus, p. 123 sqq. „Hadrian ist hier die Hypostase der alten Gottheit, der sichtbare Gott“. (Weber). Нова ревизија тог натписа у Journal of Roman stud. XVI 1926 p. 245 sqq.

¹⁰ CIL I² 2289, 2290 = CIL III 1784, 1785.

¹¹ In Roscher, Myth. Lex. II 2027 und Religion und Kultus der Römer² 303.

¹² Die Religion d. röm. Heeres p. 54. (= Westdeutsche Zeitschrift XIV 54).

¹³ Les cultes païens I 367 ff.

¹⁴ PWRE s. v. Liber pater.

¹⁵ Гласник Скоп. Науч. Др. V 8.

¹⁶ Dimitsa, Makedonia Nr. 386, 1063, 1085 1104.

¹⁷ Mommsen, Chron. min. I. p. 58. 223, 285 и т. д.

¹⁸ Са историчаром Фабијем Рустиком нема ова особа ничег заједничког.

¹⁹ W. Weber, Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus p. 83. Ann. 284.

XI. св. Корпуса (стр. 513) приближан родослов фамилије Дасумија. На њега се ослања и овај наш извод:

1. *Tullius Varro*

био легат XIII легије под Веспасијаном, спомиње се у CIL XI 3004, но име није очувано.

2. *P. Tullius Varronis fil. Stel. Varro*

почиње зидати терме у Тарквинији CIL XI 3364 и 3004 те верз 22 тестаментa CIL VI 10229 спомиње се: Tullio Varroni

3. *L. (?) Dasumius Tuscus*

наводно име човека што је г. 108 подигао познати тестамент (CIL VI 10229).

4. *L. Dasumius P. f. Stel. Tullius Tuscus*

(XI 3365). По Момзену и Борману син од № 2 и посинак од 3. Тек под Антонином Пијом доспео до квестуре. Наводно свршио Тарквинијске терме. (CIL XI 3366)

5. *Dasumius L. f. Stel. Tullius Varro*

споменут у CIL VI 1400.

Питање о породичним одношајима наилази на извесне потешкоће. Није сасвим јасно у каквом је одношају *P. Dasumius Rusticus* према № 3 и 4 по Момзен-Бормановој табели. Рођени син по тестаменту познатог Дасумија, који је према општем мишљењу идентичан с проконзулом Азије Δασοβμριος-ом, кога опет знамо са неког милетског почасног натписа цара Трајана (SIG II 2876); тај не може бити, јер пошто је попуна тестаментa тачна, он није оставио сина; свакако му је овај проконзул какав ближи рођак. Но у каквом је одношају *P. Dasumius Rusticus* са *L. Dasumius P. f. Tullius Tuscus*-ом, № 4 горње табеле? Тог су досад сматрали рођеним сином *P. Tullius Varro*-на (№ 2), истим кога је *L. (?) Dasumius* (№ 3) у свом тестаменту адоптирао. Упада у очи да је он тек за Антонина Пија (138—161), дакле најраније 30 година после објаве тестаментa, доспео до квестуре, која стоји тек на почетку политичке службе. Међутим већ Borghesi, Oeuvres VI 430 слутити да је морао постојати још један међучлан у родословној табели па је мислио, да је можда *L. (?) Dasumius* неког другог него № 4, каквог брата *P. Tullius Varro*-на адоптирао па да је тек тај своје име пренео на *L. Dasumius P. f. Tullius Tuscus*-а (№ 4). Тешкоћа, међутим, што се № 4 изрично назива као *P. f.*, дакле не може бити рођени син од № 2, јер тај је сигурно имао друкчији преномен. Ја мислим, да је тај међучлан баш наш *P. Dasumius Rusticus*, да је он рођени син *P. Tullius Varro*-на (№ 2) и адоптивни син *L. (?) Das. Tuscus*-а (№ 3). *L. Dasumius P. f. Tullius Rusticus* (№ 4) био би према томе рођени син нашег Рустикуса. Па ипак би се с правом дало приметити, да би у овом случају Рустикус приликом адоптирања узео преномен Луција свог адоптивног оца. Но да се и ова тешкоћа пребродити. Не може се мислити да се је каменорезац забунуио па да је место *P* уклесао *L*, ако би ова претпоставка вредила, јер се његов син (№ 4) изрично спомиње као *P. filius*. Излаз из ове тешкоће сасвим је друкчији. Ко јамчи да се је № 3 заиста називао *L. Dasumius Tuscus*? Име у тестаменту није уопште сачувано. Из њега се види само да је то био један Дасумијанац. Преномен је створен индиректно из натписа што спомиње *L. Dasumius*-а (№ 4), по ком се закључило, да је *L.* био адоптиран 108 године. Ако ми сада уметнемо нашега Рустикуса у родослов, отпада право да се особа под № 3 назива Луциус, а с тиме и потешкоћа што се тиче преномена. Али даље би се дало споменути да и милетски почасни натпис спомиње неког *Lucius Dasumius*-а, но идентитет тога са творцем тестаментa није ничим

доказан.²⁰ Као што се види дају се потешкоће тако уклонити да не сметају нашем мишљењу, према коме је P. Dasumius Rusticus-a у лето 108 неки Дасу-мијанац адаптирао; тај се је наравно исто звао P. Dasumius. Никакву улогу не игра то, што за 119 годину десигнирани конзул нема cognomen свог рођеног оца. Он има ту само једно од тада обичајних многобројних cognomina.

Ако је то тако, онда није L. Dasumius Tullius Tuscus (№ 4) ни довршио терме у Тарквинији, него наш Rusticus и на њега се према томе односи натпис CIL XI 3366: *thermas . municipi [- - -] s . quas P. Tullius pater . eius . - - testamento . f[ieri] iussit . adiecta . pecunia ampliatioqu[e] op[er]e . perfecit*.

Родослов у CIL XI стр. 513 мора се тада на овај начин попунити:

1. *Tullius Varro (leg. leg. XIII)*

2. *P. Tullius Varronis fil. Stel. Varro*

(filius natura)

3. *Dasumius Tuscus (?)*

test. 108

(filius adoptionis)

4. *P. Dasumius Rusticus cos. 119*

5. *L. Dasumius P. f. Stel. Tullius Tuscus*

sodalis Hadriani, sod. Antonini

6. *M. Dasumius L. f. Stel. Tullius Varro*

Натпис из Стобија има даље своју важност за питање из које је године S. C. Dasumianum о fideicomisским ослобођењима. Момзен је у Хермесу III 45, A (Gesam. Schriften IV 380) доказивао да је тај сенатусконзултум из времена међу 101 и 123 годином. Међутим Groag P. W. R. E. IV., ступац 2224, мисли да је из 98 и 99 по Хр. Момзен и Groag сматрају да је senatusconsultum издао писац тестаментa из 108 год. Са нашим натписом питање је решено и S. C. премештен у 119 годину. Према томе и S. C. Articuleianum (Digest. XL 5, 51, 7), пре кога је морао бити S. C. Dasumianum, треба преместити у касније доба. Сенатусконзултум дакле није издао конзул 101 г. G. Articuleius Paetus, него конзул у 123 години G. Articuleius Paetinus, можда његов син.

II.

Историјске напомене к охридском натпису CIL III 7320.

На западној страни цркве св. Софије у Охриду, античкоме Лихниду, сасвим ниско над површином цесте, узидан је натпис CIL III 7320 (= Eph. II п. 1053), што га је Mommsen у Corp[us]-у објавио но не по сасвим тачном препису. Приликом путовања у Македонији јуна 1923. г. преписао сам натпис изнова и овде га наново публикујем.²¹

DOMINO NOSTRO

FLAB CONSTAN

NOB CAESAR

FL HYGIN

5 7P7

²⁰ Натпис је у CIG публициран по неком старом препису. Очувано је само: ΟΥΚΙΟΣ. Није искључено да је К самоволна допуна дотичног кописте, а да је на оригиналу само ΟΥ///ΙΟΣ, што би се дало допунити и на ΘΟΥΒΑΙΟΣ.

²¹ Натпис је први пут публикован код J. G. v. Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar (Denkschriften d. Wiener Akad. phil. hist. Kl. XVIa (1869) p. 164. даље у грчком часопису 'Ελληνικὸς φιλ. σὺλλ. vol. 4. p. 125 (с таблом). Mommsen је добио препис натписа од Mordtmann-a. Мој коментар тога натписа је најпре изашао у „Mitteilungen des Ver. Klass. Philologen in Wien.“ II. Jg. (1926). 7 ff. Овде га поново публикујем уз извесне додатке и исправке.

Domino nostro [Flab(io) Constan(ti) nob(ilissimo) Caesar] Fl(avius) Hygin(us)⁵ v(ir) p(erfectissimus) p[ro]f(aeses) p[ro]v(incia) Epiri Novae...].

Натпис се налази на плочи из црвенкастог кречњака: — 0.52 м ширине, 0.48 м висине, десно и доле одбијеној. Дебљина камена и његова првобитна употреба, да ли је можда служио као база каквом кипу или слично, не може се утврдити.

Осим незнатних поправака у Момзеновом читању, могао сам нарочито констатовати, да су прва три реда писана преко старог избрисаног текста. Имамо, дакле, пред собом у старом веку тако уобичајену *damnatio memoriae*, т. ј. проклињање и брисање успомене извесне особе од стране политичких противника, а у нашем случају се безимени споменик једноставно употребио изнова. Накнадно урезана слова рађена су на брзу руку. Првобитни редови не слажу се потпуно са новим текстом. Између првог и другог реда могу се препознати незнатни трагови старих слова.

Натпис је по садашњем тексту посвећен једном од синова Константина Великог: Константину II, Констанцију II или Констансу. Евентуално може доћи у обзир и њихов брат од сестре Констанције Галус (брат доцнијега цара Јулијана „Отпадника“). Но ипак се можемо још с највише сигурности одлучити за најмлађег сина Константина Вел., за Флавија Констанса. Већ због простора није могуће друкчије, јер се већ ту мора допунити лигатуром Т и I.

Како натпис спомиње Констанса још као Caesar-а, могла би прва три реда, дакле, над брисаним текстом писана посвета, бити уклесана само између Божића 333 год. и септембра 337 год. Сада настаје питање, да ли се може тачније датирати постанак новијег текста. Натпис је почастан (*Inscription honorifique*). У касноримско доба је сасвим могуће, да је посветилац по удомаћеном обичају исте натписе поставио свима у исто време владајућим особама, а не само оном, што је имао у свом делу царства дотичну провинцију. То одговара чињеници, да је римско државно право територијалну деобу царске компетенције игнорирало, иако је она у истини постојала.²² Ипак се та основна чињеница не може применити за наш Охридски споменик, јер се у нашем случају не ради о натпису, који је заједно са другим сличним сачињавао неку групу, него о појединачном камену који је наново преправљен. Овде долази у обзир посвета једном једином владару, и то наравно онеме, коме је стварно припадала Охридска област. Већ приликом именовања за цезара септембра 335 год. могле би бити македонска дакле, најјужнија покрајина трију илирских дијецеза и трачка дијецеза одређене за Delmatius-а Он је држао те области у власти и после Константинове смрти све до лета (јуна?) 337 год. кад су га убили.²³ У његову је област тако све до лета 337. године спадао и Luchnidus — Охрид. А како синови Константина нису били извикани као Augusti одмах после очеве смрти, него тек септембра 337. год., могла би друга посвета нашег натписа бити из тог међувремена, дакле из јула или августа 337. год. До сада се према Cod. Theod. X. 10, 4 и XV 1, 5 уопште сматрало, да је Констанс тек после неког састанка трију царева у Viminacium-у, у лето (12. јуна) 338. год. званично Илирик и Тракију добио у своју власт.²⁴ Из нашег се натписа види, да то није тачно, што је уосталом Nag.

²² Упореди E. Stein. *Gesch. des spätröm. Reiches* I. 145, 179, 337. На пр. закони, који су били привидно издани од целог царског колегија имали су принципијелно снагу и изван оне области у којој је стварни законодавац имао власт.

²³ Vict. epit. 41, 20: Hi singuli has partes regendas habuerant... Delmatius Thraciam Macedoniamque et Achaia. О датуму када је био Делмације убијен упореди сада, на супрот Seck-у, *Gesch. des Untergangs der ant. Welt* IV, 28; Alb. Olivetti, *Sulle stragi di Constantinopoli succedute alla morte di Constantino il Grande* у *Revista di Filologia* XLIII (1915) 67 sqq и као допуну Nor. H. Baynes, *Athanasiana* у часопису *The Journal of Egyptian Archaeology* Vol. XI (1925), 67.

²⁴ Seeck, *Zeitschrift f. Kirchengeschichte* XVII 44, *Geschichte d. Unterganges der antiken Welt* IV, 41, 397. Pauly-Wissowa R. E. IV, 949, 1027. Seeck се ту ослања и на Јулијанов говор I 19 A и на Liban. or. LIX 75, која места доводе у везу са Cod. Theod. X. 10. 4 и Athan. apol. ad Const. 5 (Migne, P. G. 25 p. 601).

Н. Baynes у своме чланку *Athanasiana* I. с. доказао из других чињеница. *Julianus orat. I. 20* с. говори о томе, како су се Константинови синови скупили у „Реонији“, што је свакако замена с Панонијом. Састанак је морао бити одмах после крвопролића.²⁵

Даље се појављује питање, коме је наш споменик био испочетка посвећен. У обзир долази овде само Константинов сувладар и противник *Licinius*, који је 325. год. свакако у Солуну био уклоњен, а после смрти је била над њим изречена *damnatio memoriae*. И заиста забележио сам пред оригиналом: „Мед првим и другим редом остаци првобитног, текста */// AL ///*“, што би се дало можда попунити: *[imp. Caesaris V]AL[Liciniano licinio p. f. aug.]* и остала титулатура. *Licinius* је, као што је познато држао у Европи три дијецезе. Панонију, Македонију и Тракију, које је по несретним борбама код *Cibalae*, *Sirmium*-а и у Тракији (*campus Mardiensis*) морао крајем 314. год. предати Константину (*Zosim. II, 20, 1 Eutrop, x 5, Sozom. I 66*). Само прачанска дијецеза му је још остала. Једно време је био сада мир, оба цара су владала у својој територији, али се Константин одлучио, да дефинитивно елиминира Лицинија, Год. 324. је почео рат с Лицинијом. Побеђен код Једрене и још једном код *Chrysopolis*-а у Малој Азији *Licinius* се предао победиоцу, који га је конфинирао у Солуну. Неколико времена после тога (год. 325.) дао га је убити под изговором, да је поново интригирао против њега. Прва би посвета према томе датирала из времена пре год. 314., дакле у време, кад је још *Licinius* поседовао *Lychnidus*, који је припадао Македонској дијецези, јер за касније време не би посвета била вероватна, и ако није потпуно искључено, да је ипак из последњих Лицинијевих година. Јер, као што смо већ горе споменули, у касно римско доба је сасвим могуће, да се исти натписи остављају свима у исто време владајућим особама. А то је *Licinius* био све до 324. год. Разлика у времену између прве и друге посвете познаје се и по облику слова. Први редови су данас овлаш урежани, док су доња два реда писана правилним и лепим словима. У другом реду имамо уз то т. зв. бетацизам, то је В место V, што немамо у коретном латинском језику.

Praeses provinciae Flavius Hyginus, који је поставио првобитни натпис, изгледа да је позната личност. Он би могао бити идентичан са сенатором, *comes*-ом и *praeses*-ом провинције *Mauretania Caesariensis*, који се исто тако зове *Flavius Hyginus* и који се спомиње на натпису *CIL III 2210*.²⁶ А овај *Hyginus* би могао бити по другој страни идентичан с *Hyginus „Italus“-om*, који је 332. год. био префект у Египту.²⁷

Познат нам је по Атанасијевим ускршњим писмима. У κεφάλαιον ускршњег писма за год. 331. спомиње се као префект *Hyginus Italus* (ἡγεμόνος Ὑγίνου Ἰταλοῦ ἐπαρχοῦ Αἰγύπτου по грчком преводу *Ed. Schwarza* из сирског у *Gött. Gelehrt. Nachr. phil. hist. Kl. 1904* стр. 345). *Italus* је међутим овде погрешно схватан као име, док је у ствари само *Ethnikon*, означивши човека, који припада западној половини државе, која говори латински.²⁸ Али и само име *Hyginus*, изгледа, да је овде погрешно преузето из следеће године 332. Диферира, наиме, с насловом истога писма, где се спомиње неки *Florentius* као префект, а ти наслови су, као што се то види по другим местима боље доказани. За год. 332. имају наслов и κεφάλαιον сагласно име *Hyginus*-а и без етника.

²⁵ Упор. *E. Stein o. c. I 203*.

²⁶ *CIL II 2210 A* * ω / Fl(avio) Hygino, v(iro). c(larissimo). comiti/ et. praesidi. p(rovinciae). M(auretaniae) C(aesariensis) / ob merita. iustitiae /⁵ eius tabulam patro/natus post decursam /administrationem/ ordo. Tipasensium/ optulit.

²⁷ cf. Seeck, Pauly-Wissowa R E s. v. *Hyginus* и *Ed. Schwarz, Zur Geschichte des Athanasius I. u. Göttinger Gelehrte Nachrichten phil. hist. Kl. 1904* p. 333 sqq.

²⁸ На пр. *Gregor Nazianz. or. 21, 14*, где су οἱ Ἰταλοὶ припадници западне цркве, или *Hesych* који с правом глосира Ἰταλὸς са Ῥωμαῖος. За даље прим. упореди *Ed. Schwarz I. c. p. 354* нап. 2.

Наслов: ἡγεμονεύοντος Ὑγίνου,

Κεφ.: ἡγεμόνος τοῦ αὐτοῦ Ὑγίνου ἐλάρχου Αἰγύπτου.

Префект Hyginus се спомиње исто тако и код Sozom. 2, 253, који се овде служи актима тирске синоде.

Наш је натпис био постављен првобитно пред 314. г. односно 324. г., Higinus је био 332. г. префект у Египту. Према томе је вероватно био најпре намесник у Epirus Nova, онда у Mauretania Caesariensis и на послетку у Египту.

Балдуин Сариа.

RÉSUMÉ.

Der Verfasser, *Dr. Balduin Saria*, Prof. der alten Geschichte an der Universität Ljubljana bespricht im vorstehenden Artikel zwei historisch interessante epigraphische Denkmäler aus Südserbien:

1) Die erste Inschrift befindet sich auf dem Sockel einer marmornen Dionysosstatuette, die von Dir. Vl. R. Petković in Stobi gefunden wurde und mit seiner freundlichen Erlaubnis veröffentlicht wird. Es ist eine Weihung des Expraetorianers L. Dexius Longinus und ist wegen ihrer doppelten Datierung nach den Konsulen und dem Jahre 266 der macedonischen Aera wichtig. Wir erfahren durch unsere Inschrift zum erstenmal den vollen Namen des cos. ord. vom Jahre 119 n. Chr. Er hiess P. Dasumius Rusticus. Seine verwandtschaftliche Stellung zu den bisher bekannten Dasumiern wird eingehend besprochen und festgestellt, dass es wahrscheinlich der Adoptivsohn jenes Dasumiers ist, der im J. 108 n. Chr. sein Testament errichtete. Durch die Inschrift wird weiter das SC. Dasumianum ins J. 119 datiert.

2) Die zweite Inschrift befindet sich an der Westseite der Sophienkirche in Ohrid und war schon bekannt. Sie ist im CIL III unter Nummer 7320. Sie wird hier in verbesserter Lesung gegeben und festgestellt, dass es sich um eine eradierte und wieder verwendete Inschrift handelt. Ihre Bedeutung für die Geschichte der Konstantinssöhne wurde vom Verfasser bereits in den Mitteilungen des Vereines klassischer Philologen in Wien III. S. 7 ff besprochen. Der Kommentar wird hier mit mehreren Änderungen und Verbesserungen neuerlich gebracht.